

הסתר פנים

כריתת ברית

מעמד הר סיני היה מלווה בכריתת ברית בין ה' ובין ישראל, כפי שמפורש בפרשת משפטים:

"וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר, הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם
עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה".

(שמות כד, ח)

"הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", הם עשרת הדברות, אשר תמציתן כלולה בשתי הדיברות הראשונות:

"אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ..."

(שמות כ, ב)

"לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי".

נצרף את שתיהן יחד, והתוצאה תהיה:

1 - ה' הוא האלוקים. 2 - רק ה' הוא האלוקים.

כלומר, הדיבר הראשון קובע הוראה חיובית, והדיבר השני שולל כל אפשרות אחרת. אמור מעתה, אסור לעבוד עבודה זרה יחד עם עבודת ה'. בנושא הזה ערך אליהו הנביא בירור יסודי בהר הכרמל ובפנייתו אל העם הוא קבע נחרצות:

"וַיִּגַּשׁ אֵלֵיהֶם אֵל כָּל הָעָם וַיֹּאמֶר, עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעָפִים. אִם ה'
הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו, וְאִם הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו..."

(מלכים-א יח, כא)

לאור המופת המדהים של הגילוי האלוקי באש מן השמים, פרצה מפי כל העם הקריאה הנרגשת שאנו מצטטים אותה פעם אחר פעם בימים הנוראים:

”...ה' הוא האֱלֹהִים ה' הוא האֱלֹהִים.” (שם, פסוק לט)

לאמירה הכפולה הזאת יש כוונה ברורה: 1 – ה' הוא האלוקים. 2 – ורק הוא האלוקים. אילו היינו מנקדים את הקריאה הכפולה, הייתה התוצאה נראית כך: ה', הוא האלוקים. ה' הוא, האלוקים.

בפרשת 'ואתחנן' מדגיש משה רבנו את התובנה הזאת פעמיים, בצורה מאוד חדה:

”אַתָּה הָרֵאָתָּ לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ.” (דברים ד, לה)

1 – ה' הוא האלוקים. 2 – אין עוד מלבדו.

ובפעם השנייה באותו הפרק:

”וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהִשְׁבַּת אֶל לִבָּבָהּ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשֵׁמִים מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד.” (שם, פסוק לט)

1 – ה' הוא האלוקים. 2 – אין עוד.

זו גם כוונת הפסוק הראשון בקריאת שמע, המכונה בשם "פסוק הייחוד".

”שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד.” (דברים ו, ד)

כלומר, ה' הוא אלוקינו, ורק הוא, אלוקינו (אחד ולא יותר).

העיקרון הזה ינחה אותנו בהבנת הפרשה השלישית בקריאת שמע שהיא פרשת ציצית, אשר על פניה נראית הפרשה הזאת מורכבת משלושה זוגות פסוקים החוזרים על עצמם ללא סיבה.

א. הזוג הראשון:

”... וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתַנּוּ עַל צִיצִית הַכַּנֶּף פְּתִיל תְּכֵלֶת.” (במדבר טו, לח)

ההמשך נראה מיותר לכאורה:

”וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית.”

אולם, על פי העיקרון שנקבע לעיל: הפסוק הראשון עוסק בציווי, שיש לתת על

הציצית פתיל תכלת. ההדגשה הנוספת היא, שרק פתיל תכלת הוא המצווה, ולא מצבע אחר.
ב. הזוג השני:

”וְרֵאִיתֶם אֹתוֹ וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם...”

(שם, פסוק לט)

גם כאן, ההמשך נראה מיותר:

”לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתֵי...”

(שם, פסוק מ)

שוב על פי אותו עיקרון, בפסוק הראשון, מופיעה המצוה לזכור את מצוות ה' ולעשות אותם. ההדגשה הנוספת היא, שיש לקיים אך ורק את מצוות ה' ולא ללכת אחרי נטיית הלב והעיניים לכיוון עבודה זרה או גילוי עריות:

”...וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם...”

(שם, פסוק לט)

משום כך מוסיפה התורה כאן: ”...וְהֵייתֶם קְדָשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם”, כלומר תייחדו את עצמכם לעבודת ה' ולא לדברים אחרים אסורים.

ג. הזוג השלישי:

”אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם...”

(שם, פסוק מא)

שוב, ההמשך נראה ללא צורך:

”אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.”

(שם)

אלא שגם כאן אותו עיקרון. בפיסקה הראשונה היא על אֲנִי ה'. ההדגשה הנוספת היא על המילה אֱלֹהֵיכֶם. כלומר, שרק עם ישראל יזכה למעלה הזו ולא שום אומה אחרת.

אפשר לומר שמרכז הכובד נע מן המילה אֲנִי ה', למילה אֱלֹהֵיכֶם.

הדברים האלה מחזירים אותנו לברית שכרת ה' עם יצחק אבינו:

ה' מודיע לאברהם ביחס ליצחק:

”...אֲבֹל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ

(בראשית יז, יט)

לְבְרִית עוֹלָם לְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו.”

אולם ביחס לישמעאל ההודעה שונה:

"וּלְיִשְׁמַעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ. הִנֵּה בִּרְכֹתֵי אֶתְּךָ וְהַפְּרִיתִי אֶתְּךָ וְהִרְבִּיתִי אֶתְּךָ בְּמֵאֵד מְאֹד
שָׁנִים עָשָׂר נְשִׂיָאִם יוֹלִיד וְנִתְּתִיו לְגוֹי גָּדוֹל".

(שם, פסוק כ)

מכל הברכות האלה הושמטה הברית. וכדי שלא יהיה מקום לספק שההשמטה
מכוונת מוסיף ה' ומדגיש:

"וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֶרֶת".

(שם, פסוק כא)

במילים אחרות: את הברית אקים עם יצחק ולא עם ישמעאל. אין מקום לשת
בריתות.

■ הפרת ברית

נשוב אל הברית בין ה' ובין ישראל.

לפני חתימת ספר התורה, מופיעה התראה אלוקית קשה, המבשרת על העלול
להתרחש בעם ישראל אחרי מותו של משה רבנו. האזהרה מפרטת את החטא
הכבד שעלול להפוך למציאות, וגם את העונש הצפוי. על פניו נראה העונש מידה
כנגד מידה ביחס לחטא. אולם בהתבוננות מעמיקה נראה בבירור, שלא כך הם פני
הדברים.

הנה החטא הצפוי:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: הִנֵּךְ שֹׁכֵב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נֹכַר
הָאָרֶץ... וְעִזְבֵנִי וְהִפַּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ".

(דברים לא, טז)

החטא כפול:

א – הליכה אחרי אל זר ("וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נֹכַר הָאָרֶץ"). ב – עזיבת ה' ("וְעִזְבֵנִי").
ביצועם של שני שלבי החטא, ייחשב כהפרת הברית בין ה' ובין עם ישראל:

כך באמת מסתיים הפסוק שבאנו לעיל:

"...וְהִפַּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ".

(דברים לא, טז)

את שני שלביו של החטא אנו רואים בבירור בספר ירמיהו:

"כִּי שְׁתִּיב רַעוֹת עֲשֹׂה עִמִּי. אֲתִי עִזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים, לְחַצְב לָהֶם בְּאֵרוֹת בְּאֵרֶת
נְשֻׁבָרִים אֲשֶׁר לֹא יִכְלוּ הַמַּיִם".

(ירמיהו ב, יג)

לכאורה, ביצעו של אחד משני השלבים בלבד, אין בו עדיין משום הפרת הברית והחווה. כלומר, עזיבת ה' מבלי ללכת אחרי אלוהים אחרים (כלומר, לא עבודת ה' ולא עבודה זרה), או עבודה זרה יחד עם עבודת ה', אין לראות זאת כהפרת ברית. רק שני השלבים יחד, גם עזיבת ה' וגם הליכה אחרי אל זר, תיחשב להפרת ברית.

■ הסתר פנים ומשמעו

מהו העונש הצפוי על הפרת הברית?

"וְחָרָה אַפֵּי בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וְעִזְבֹתֶימָּ וְהִסְתַּרְתִּי פְּנֵי מַהֶם..." (דברים לא, ז)

לכאורה, עונש כפול על חטא כפול:

א – "וְעִזְבֹתֶימָּ" (כנגד "וְעִזְבֵנִי"). ב – "וְהִסְתַּרְתִּי פְּנֵי מַהֶם" (כנגד "וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נְכַר הָאָרֶץ").

במפתיע, לא מופיעה כאן הצהרה צפויה, שה' יפנה לבחור בעם אחר במקום בני ישראל.

ה' מודיע שהוא רק מסתיר את פניו, אולם אין מצידו הפרת הברית. במילים אחרות, למרות שעם ישראל הלך אחרי אל זר, ה' לא ישיב לו כגמולו ולא יפנה לעם אחר על פניו.

הדיוק הזה הוא חד משמעי ויובהר היטב בהמשך הנבואה:

"...וּמִצָּאָהוּ רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא: הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקָרְבִי מִצָּאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה". (דברים לא, ז)

אלו דברי ייאוש של עם ישראל, הסבור כי ה' עזבו ופנה לעם אחר.

מהי התגובה האלוקית?

"וְאֵנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פְּנֵי בַיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרְעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים". (שם, יח)

לכאורה זו חזרה מיותרת על מה שנאמר בפסוק י"ז. אולם בהתבוננות נוספת נקלוט את המסר הבא:

בעקבות הצרות הקשות שתגענה עקב הסתרת פני ה', עלול העם להתייאש ולומר שה' החליט לא לשכון יותר בקרב עם ישראל אלא פנה אל עם אחר. הם עלולים

לחשוב שה' הפר גם הוא מצידו ובצדק, את הברית בינו ובין ישראל. התובנה הזאת היא טעות מסוכנת מאוד. היא מכילה את התפיסה האומרת, שהותר סופית הקשר בינינו לבין ה', וכעת אנחנו רשאים לבחור את דרכנו להיות ככל הגויים. על המחשבה הזאת משיב הקב"ה באמירה ברורה: אני לא ניתקתי מכם כפי שאתם חושבים:

"וְאֵנֹכִי (לא כדעתכם, אלא רק) הַסְתַּר אֶסְתִּיר פְּנֵי בַיּוֹם הַהוּא (אני עדיין בקרב ישראל אם כי בהסתר פנים) עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה (עם ישראל) כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים".

כלומר, למרות שהעם פנה לאלוהים אחרים, אני לא פונה לעם אחר. כל מה שעשיתי אינו אלא 'הסתר פנים' ולא 'הפניית פנים'.

■ ניתוק מארץ ישראל

עדיין יש מקום לשאול.

הרי ה' אומר בפירוש שהוא יעזוב את ישראל, כפי שמופיע בפסוק י"ז "וְעִזְבֹתִים!" מדוע אם כן, אנו מחשיבים כטעות את דברי עם ישראל: "הלא על פי איז אֱלֹהֵי בְּקִרְבִי מִצְאוּנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה (שם)?"

התשובה נעוצה בהבנת המושג 'הסתר פנים'. פני ה' מבטאים השגחה ישירה של ה'. 'הסתר פנים' מבטא אי השגחה ישירה אלא עקיפה, כלומר מחוץ לארץ ישראל. כיצד?

מכל ארצות העולם, זכתה ארץ ישראל להיות תחת השגחה תמידית של הקב"ה:

"אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׁ אֶתָּה. תִּמְיֵד עֵינֶי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ, מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה".
(דברים יא, יב)

על פי זה, התעלמות ה' ואי השגחתו, משמעותה הגליית עם ישראל מארץ ישראל לארצות נכר. כלומר, כשה' אומר שהוא עוזב את ישראל ("וְעִזְבֹתִים"), כוונתו לומר שארץ ישראל תיעזב מהם.

כך בדיוק כותבת התורה בפרשת בחוקותי:

"וְהָאֶרֶץ תִּעֲזֹב מֵהֶם וְתָרַץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ..."
(ויקרא כו, מג)

עוד דבר צריך להיות ברור:

כשה' אומר שהוא לא ישגיח על עם ישראל ויתעלם מהם, הכוונה היא להשגחה הניסית הגלויה, שתוצאותיה חיים ברכה ושלוש. כלומר, גם בגלות ישראל מעל אדמתם תימשך השגחת ה' עליהם ברמה מינימאלית והיא: שעם ישראל לא יכלה ולא יושמד.

גם זאת אומר הכתוב בפרשת בחוקותי:

”וְאֵף גַּם זֹאת בְּהֵיּוֹתֶם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם, לֹא מֵאֲסִיתִים וְלֹא גְעֻלֹתִים לְכֹלֵתָם לְהַפִּיר בְּרִיתִי אִתְּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.”
(ויקרא כו, מד)

נשים לב לביטוי "לא גְעֻלֹתִים לְכֹלֵתָם" שמשמעו, עדיין אני משגיח עליהם שלא יושמדו.

חז"ל קבעו:

”בכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם.”

כלומר, ה' עזב את השגחתו הניסית עליהם בארץ ישראל, והתרכז בהשגחה שלא יושמדו. נוכל לדמות זאת למערכות הפועלות בגוף האדם בשעות השינה, לעומת אלו הפועלות בזמן העירות.

בזמן השינה, מתרכזת פעילות המוח בהפעלת מערכות גוף חיוניות, שמבלעדיהם אין חיים. בשעות העירות לעומת זאת, באים לידי ביטוי כל חיי היצירה והעשייה המשמעותיים של האדם.

תקופת הסתר הפנים הסתיימה בחזרת עמנו לארץ ישראל. אנו רואים עין בעין כיצד לאט לאט, חוזרת ההשגחה הגלויה והניסית ללוות אותנו יום יום:

”רבי היא רבה ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בבקעת ארבל לפנות בוקר וראו איילת השחר שבקע אורה.

אמר רבי היא רבה לרבי שמעון בן חלפתא, כך היא גאולתן של ישראל. תחילה קימעא קימעא, וכל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת.”

(ירושלמי ברכות פרק א, הלכה ה)

